

КРАЄЗНАВЧО-ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФОРТИФІКАЦІЙНИХ ПАМ'ЯТОК

УДК 379.82:908(477.86)

© Ігор ЛИСИЙ

СУСПІЛЬНО-ТУРИСТИЧНА РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ЗАМКІВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ

На основі врахування природно-географічних, історико-архітектурних, етнокультурних та інфраструктурних показників локалізації замків Івано-Франківської області визначено два основні шляхи адаптації пам'яток для сучасних утилітарних потреб: як атрактивні об'єкти з високим анімаційно-розважальним потенціалом (туристично-відпочинкові заклади, анімаційно-етнографічні майстерні) та як неатрактивні соціально-суспільні об'єкти загальногромадського й приватного користування (освітньо-просвітницькі, навчально-виховні чи науково-дослідницькі установи культурно-дозвільного спрямування і засоби індивідуально-колективного житлового призначення).

Ключові слова: замок, пам'ятка замкової архітектури, адаптація, пристосування.

Негативні тенденції українського суспільства, що проявляються через ігнорування власної історії та недбале ставлення до культурного надбання, потребують цілковитого переосмислення методики охорони та збереження окремих різновидів української архітектурної спадщини, серед якої і об'єкти замкової архітектури, до яких належать і шість малозбережених замків Івано-Франківської області – Старостинський (м. Галич), Маріямпільський (с. Маріямпіль), Надвірнянський (м. Надвірна), Пнівський (с. Пнів), Раковецький (с. Раковець) та Чернелицький (смт Чернелиця). Специфіка сучасного життя засвідчує, що одним із найбільш рентабельних способів запобігання процесам матеріальної деградації замково-палацових комплексів є функціональна адаптація для сучасних утилітарних потреб за умови цілковитого збереження ключових показників оригінальної автентичності та ідентичності із застосуванням цілісного-системного підходу, який дає можливість перетворити замки з пасивних архітектурних пам'яток на активні об'єкти суспільно-культурного чи рекреаційно-

туристичного призначення з високим анімаційно-видовищним потенціалом. Але на сьогодні відчутний брак міждисциплінарних досліджень із науково-теоретичного обґрунтування та практичного використання замків, що потребує термінового вирішення.

Питанням теоретико-методичної розробки й практичного обґрунтування шляхів пристосування замків для сучасних потреб приділяли значну увагу українські науковці. Так, проблеми теорії адаптації пам'яток історико-культурної спадщини знайшли часткове висвітлення в працях дослідників, серед яких – А. Артішевський, З. Лукомська, Г. Лукомська, А. Червінський; замків загалом – Н. Аніпко, Т. Клименюк, О. Ковальчук, О. Кокарева, Н. Храплива-Антошків, В. Шпондарук, Т. Піняжко та замків Івано-Франківської області зокрема – Я. Клюба, У. Полутренко та ін. [3; 11; 27; 1; 2; 6; 8; 16; 7; 17; 18; 20; 22]. Але очевидно залишається проблема комплексного підходу до вибору найбільш оптимальних і рентабельних методів реінтеграції вказаних пам'яток у сучасне життя, що свідчить про значну актуальність обраної теми та потребує подальших досліджень.

Метою написання пропонованої статті є визначення та обґрунтування оптимальних способів утилітарного пристосування збережених замкових споруд Івано-Франківської області. Об'єкт дослідження – пам'ятки замкової архітектури регіону, предмет – особливості суспільно-туристичної адаптації замків.

Історична втрата замковими пам'ятками основних (мілітарно-військових) та допоміжних (господарських і житлових) функціональних властивостей потребує пошуку й відбору раціональних, індивідуально адаптивних комерційних проектів пристосування, які, на думку автора, дозволять забезпечити як належний рівень фізичного збереження, так і ревіталізацію та використання пам'яток. Слід зазначити, що утилітарна адаптація малозбережених або майже цілковито зруйнованих замків також має реальний науковий фундамент, оскільки сучасні інженерно-будівельні технології дають змогу відтворити первісний вигляд будь-якого об'єкта, хоча історико-культурна цінність останнього буде набагато нижчою від оригінально збереженої споруди. Вибір конкретної напівзруйнованої пам'ятки для реконструкції має базуватися на попередніх науково-дослідних роботах широкого кола спеціалістів (не тільки істориків, археологів, реставраторів, а й економістів, маркетингологів, менеджерів туристичного бізнесу та ін.) задля аналізу доцільності відбудови та введення для соціально-економічних потреб (визначення потенційних показників рентабельності).

За період незалежності України головним недоліком було те, що майже не проводилися заходи щодо елементарного фізичного збереження та впорядкування замкової території об'єктів, не кажучи про повноцінні реставраційні роботи. Серед збережених пам'яток замкової архітектури області найкраще відновленим (принаймні фрагментарно) є Старостинський замок у м. Галичі. Упродовж 1991 – 1992 рр. науковці Івано-Франківської філії Інституту «Укрзахід-проектреставрація» провели обміри збережених деталей та виготовили проект

консервації. Повноцінне проведення реставраційних робіт відбувалося в рамках Державної програми збереження та використання замків на 2006 – 2011 рр., а також згідно з перспективними планами розвитку Національного заповідника «Давній Галич» на 2001 – 2005, 2006 – 2010 та 2011 – 2015 рр. Найбільший обсяг відновних заходів виконаний за 2001 – 2005 рр. через систему держзамовлень на основі науково-проектної документації, розробленої Львівським інститутом «Укрзахідпроектреставрація» та робочих креслень, виконаних архітекторами-реставраторами Івано-Франківської філії (керівник проекту Р. Жовнірович) [15, 4 – 37]. Відбудова замкового комплексу проводилася в два інженерні етапи. На початковій стадії дослідники провели археологічні дослідження внутрішньої площі та шурфування оборонних стін і вежі замку, здійснили геофізичні дослідження внутрішньої території, яку розчистили від нашарувань і завалів. На наступному реноваційному етапі було відреставровано чотириярусну Шляхетську вежу, а також частину південної стіни із каплицею Св. Катерини (Варвари) і бойовими містками на основі опису пам'ятки відповідно до люстрації 1627 р., інвентарю 1767 р., гравюри із зображенням замкових руїн XVIII–XIX ст., схеми плану замку інженера А. Гегерштайна (1795 р.) та результатів археологічних експедицій 1991 – 1998 рр. [26, 52]. Проте через недостатнє фінансування заплановані роботи на Галицькому замку просувалися повільно й не були проведені остаточно, а в період 2008 – 2017 рр. вони майже не фінансувалися.

На противагу пам'ятці в Галичі реставрація Пнівського замку майже не проводилася, хоча наукове підґрунтя для цього було. Так, ще в польський період у 1929 – 1930 рр. завдяки сприянню управління доріг Надвірнянського повіту з метою порятунку пам'ятки було здійснено всі необхідні обміри та накреслено детальний план реставрації замку. Питання повної реставрації Пнівського замку також порушувалося за радянської доби, коли в 1977 р. Львівська міжобласна спеціальна науково-реставраційна виробнича майстерня розробила проект реставрації замку з метою відкриття в ньому ресторану. Але перші консерваційно-відновлювані заходи щодо збереження пам'ятки відбулися аж у 1996 р. за проектом тодішнього директора Івано-Франківської філії Інституту «Укрзахідпроектреставрація» З. Соколовського, які виявилися невдалими та тільки послабили структурну цілісність стін [13, 131]. Проте найбільшої шкоди завдала псевдореставрація 2004 – 2005 та 2007 – 2008 рр., яка радше мала характер розкрадання державних коштів, аніж відновлення замку. У 2005 р. було проведено роботи з відновлення стіни між Західною вежею та вежею з корпусом, якість яких була вкрай низькою. У 2007 – 2008 рр. була здійснена часткова реставрація вежі з корпусом – вимощено підлогу та зроблено перекриття вежі [27, 51].

Відновлення Раковецького та Чернелицького замків у часових рамках 1991 – 2017 рр. далі проектною документації не просунулося, тим паче, що значна частина планів була розроблена ще в радянський та навіть польський періоди. Так, 1981 р. науково-дослідний інститут «Укрпроектреставрація» накреслив ескізний проект часткової консервації, реставрації і подальшої функціональної

адаптації Раковецького замку під музейно-туристичний заклад (краєзнавчий музей та туристичний притулок) [27, 51]. Проте вже в період української незалежності до цього питання ніхто не повертався.

Щодо Чернелицького замкового комплексу, то перші наукові доробки щодо відновлення пам'ятки сягають 1905 р., коли Коло Консерваторів відрядило до Чернелиці свого представника – львівського архітектора Т. Тальовського, який обстежив замок і створив креслення проекту відбудови в'їзної вежі. У 1969 – 1971 рр. Інститут «Укрзахідпроектреставрація» здійснив детальні обміри замку й на їх основі розробив проект реставрації пам'ятки та пристосування під історико-етнографічний музей. У період 1989 – 1993 рр. Івано-Франківська філія Інституту здійснила технологічну експертизу й розробила проектну документацію для реставрації пам'ятки, щоб пристосувати її під туристичний притулок [14, 3 – 13].

Для Надвірнянського та Маріямпільського замків у зазначений період не було розроблено навіть проектної документації, а в їх територіальних межах не проводилося жодних відновлювальних заходів, за винятком поодиноких несистематичних консерваційно-археологічних робіт [24, 186; 25, 3].

Беручи до уваги той факт, що замкові споруди Івано-Франківської області перебувають у різних кондиціях фізичної збереженості та відновлення, у процесі введення пам'яток замкової архітектури в сучасне життя як дохідних та самокупних інституцій (за умови проведення необхідних реставраційних робіт) важлива реалізація таких принципів:

- максимальне дотримання автентичного вигляду комплексу, первісного історико-культурного ландшафту (основних, допоміжних споруд і прибудов, садово-паркових ансамблів, інженерно-комунікаційних систем тощо);
- забезпечення вільного доступу для широкого кола людей, незалежно від сучасної функції об'єкта (туристів, екскурсантів, відвідувачів чи ін.);
- наявність стабільних доходів від режиму утилітарного використання з метою підтримання пам'ятки в належному технічному й експлуатаційному стані, здійснення ремонтно-реставраційних заходів чи допоміжних робіт.

Реалізація процедури пошуку, відбору, залучення інвестиційних джерел, необхідних для перепрофілювання замкових пам'яток, на думку автора, можлива в трьох напрямках:

- державному – пріоритетне використання активів загальнодержавного, регіонального та місцевого бюджетів у процесі охорони та використання об'єктів архітектурної спадщини. Але такий підхід, що існує в нашій державі впродовж 1991 – 2017 рр., абсолютно не виправдав себе через неефективність, бюрократизм та малоадаптованість;

- приватницькому – залучення ресурсів приватних інвесторів-меценатів через підписання концесійних договорів щодо довготривалої здачі замків у пільгову оренду за умови відновлення об'єктів та введення їх у сучасне життя. Проте українські реалії та невдалі приклади наводять на думку, що вказаний спосіб

наразі є непридатним для України через недосконалість нормативно-правового контролю з боку компетентних державних органів та недостатність кримінальної відповідальності за пошкодження, нищення чи руйнування пам'яток;

- державно-приватного партнерства – залучення фінансового потенціалу як приватних, так і державних структур для відновлення замків за умови тотального контролю з боку спеціально створених дослідницько-наукових та громадських наглядових рад чи комісій.

Тому, зважаючи на важливість комерційного фактора, замкові об'єкти Івано-Франківської області за умови проведення необхідних відновно-адаптивних робіт та дотримання історико-архітектурної автентики можна перетворити на:

1) атрактивні об'єкти з високим анімаційно-розважальним потенціалом:

- заклади туристично-рекреаційного призначення, серед яких: стаціонарні спеціалізовані та неспеціалізовані заклади розміщення і харчування, анімаційно-відпочинково-оздоровчі комплекси багатоцільового призначення й ін.;
- заклади історико-етнографічного профілю, що сприяють відродженню та пропаганді автентичних елементів загальноукраїнської і локальної етнокультури у вигляді інсценізованих театралізованих дійств (до прикладу, майстерні народних промислів та ремесел – кузні, каменярні, ливарні, бондарні й т. д.);

2) мало- чи неатрактивні рядові соціально-суспільні об'єкти громадського чи приватного користування:

- організації культурно-дозвільного спрямування – просвітницькі, науково-дослідницькі або навчально-освітні установи (бібліотеки, інформаційно-рекламні центри, громадські об'єднання, офіційні представництва, школи й т. п.);
- засоби індивідуально-житлового призначення (тільки за умови підписання і дотримання орендних угод, збереження архітектурної автентики та проведення ревіталізаційних робіт).

Зрозуміло, що принцип анімаційності в цьому випадку виходить на перший план і пристосування замків під пов'язані з туризмом установи – один із найбільш дієвих шляхів не тільки фізичного збереження, а й залучення в сферу сучасної життєдіяльності людей на засадах повної чи часткової самоокупності за рахунок функціонування об'єкта, що, очевидно, більш практичний механізм, ніж адаптація для малорентабельних чи взагалі неокупних суспільно-громадських закладів.

Упродовж 1991 – 2017 рр. значних зусиль для розробки проектів реставрації і подальшого утилітарного пристосування замкових споруд під туристичні заклади доклали вчені-фахівці деяких спеціалізованих науково-дослідних інститутів України (Науково-дослідницький інститут теорії та історії архітектури і містобудування, Інститути «Укрпроектреставрація» й «Укрзахідпроектреставрація» та ін.). Але слід наголосити, що проблемним аспектом залишилося

часте ігнорування спеціалістами локальних тенденцій розвитку рекреаційно-туристичної галузі під час вибору тематики закладу. А тому у випадку підбору внутрішніх приміщень замків регіону для видів об'єктів туристичного бізнесу беруть до уваги не тільки історико-архітектурні особливості, а й рекреаційні можливості території локалізації оборонних пам'яток. Об'ємно-просторові, архітектурно-планувальні, інженерно-технічні характеристики замків дозволяють розмістити в них функціональні групи приміщень для різноманітних організацій відпочинково-туристичного типу, поміж яких підприємства:

- розміщення – тематичні готелі та аналогічні (готелі, пансіонати й т. п.) і спеціалізовані (туристсько-спортивні бази, туристські притулки і стоянки, бази та будинки відпочинку, кемпінги) засоби;

- харчування – тематичні ресторани, кафе, бари, буфети, закусочні, кав'ярні, кафетерії тощо;

- оздоровлення – санаторії, санаторії-профілакторії, оздоровчі підприємства, курортні готелі, пансіонати з лікуванням та ін.;

- розважально-анімаційні – тематичні розважальні парки, шоу-музеї, центри розваг і т. п.

Доцільність функціонального пристосування замкових комплексів під туристично-відпочинкові установи визначається на підставі:

- 1) історико-культурної, архітектурно-стильової, емоційно-естетичної, село-чи містобудівної й утилітарно-функціональної цінностей об'єкта;

- 2) архітектурного, етнокультурного, природно-рекреаційного потенціалу прилеглої території;

- 3) наявності розвинених туристично-екскурсійних маршрутів і практичних можливостей для організації нових;

- 4) інженерно-комунікаційних та транспортно-інфраструктурних показників району локалізації пам'ятки.

Основним напрямом введення замкових споруд у туристичний бізнес може стати готельний, що передбачає використання архітектурних об'єктів під заклади розміщення, які не мають жодних обмежень за величиною, тематикою і складом. Логічно, що пристосування замків під заклади готельного господарства потребує цілковитого збереження, адаптивного перепланування та максимального відновлення втрачених інтер'єрно-екстер'єрних форм з урахуванням нового функціонального призначення. Проте не слід забувати, що в цьому випадку неодмінною умовою є усвідомлення і дотримання чіткого балансу між сприйняттям замку як пам'ятки архітектури та історії, що потребує охорони, і замку як комерційного засобу, який використовується для сучасних економічних потреб, без завдання значної шкоди жодному із вказаних вище аспектів функціонування споруди.

Залежно від потужності рекреаційно-атрактивного потенціалу території замково-готельні установи можуть бути спроектовані для короткотермінового (до трьох днів) та довготривалого (від трьох і більше днів) перебування,

відмінність між якими полягає в комфортності житлово-номерного фонду, рівні сервісного обслуговування, якості основних та додаткових послуг тощо.

Для збережених об'єктів замково-оборонної архітектури Івано-Франківської області перспективними напрямками готельно-житлової адаптації можуть стати:

- пристосування під кемпінги – відповідно адаптовані та оснащені сезонні заклади короткотермінового розміщення з палатками чи будинками легкого типу для вело-, мото- або автотуристів, а також з місцями для стоянки і зберігання транспортних засобів, іншими адміністративними, інженерно-комунікаційними та сервісно-господарськими об'єктами тощо. Такій формі пристосування підлягають всі без винятку замки регіону, навіть без проведення грандіозних реставраційних робіт;

- переобладнання найкраще збережених замкових приміщень під бюджетні круглорічні готельні установи з високим рівнем анімаційності задля забезпечення стабільного екскурсантського й туристського потоку та достатньої завантаженості номерів (до прикладу, екстремальні готелі у вигляді тюремних камер, туристично-спортивні бази-стоянки на зразок середньовічних постійних дворів чи житла-музеї стародавніх рибалок (оптимально для Маріямпільського й Раковецького замків) та мисливців-єгерів (Пнівський і Галицький замки), в облаштуванні яких використане автентичне (чи стилізоване) інтер'єрне устаткування (меблі, посуд, декор тощо) відповідно до конкретної історичної епохи чи тематики). Станом на 2017 р. вимогам адаптації під готельну установу частково відповідали лише приміщення Галицького замку.

Дієвим способом збереження й інтеграції замкових комплексів у туристичну індустрію зокрема та в сучасне життя загалом бачиться ресторанний напрям, який передбачає використання пам'яток під заклади харчування різних форм власності та видової належності. Як і заклади готельного типу, ресторани підприємства можуть варіюватися за комфортністю посадкових місць, рівнем сервісного обслуговування, якістю основних і додаткових послуг. Але пристосування замків під ресторани установи є більш затратним та складним інженерно-будівельним і технологічним процесом.

Теоретично для замкових споруд найдоцільнішими механізмами є:

- організація пересувних сезонних ресторанних закладів типу «open-air», основною метою діяльності яких є туристичне приваблення відвідувачів, ознайомлення з кулінарними замковими традиціями й технологічними способами приготування їжі різних часових епох за допомогою проведення презентаційно-дегустаційних і розважально-ігрових програм;

- відкриття у відновлених підземних казематах та (чи) приміщеннях замків стаціонарних ресторанів чи подібних установ (пивниць (кнайп), корчем (шинків), таверн, трактирів і т. д.), оформлених в автентичному замково-лицарському стилі із сервіруванням старожитніх (першочергово давньоруських, середньо-

вічних або давньоукраїнських) страв і напоїв, приготовлених за оригінальними рецептурами та технологіями, під музично-анімаційний супровід.

Високий рівень атрактивності ландшафтно-географічних характеристик і психофізіологічна корисність природно-кліматичних умов розташування окремих замкових пам'яток Івано-Франківської області (мається на увазі Маріямпільський та Раковецький замки) формують базові ресурсно-потенціальні передумови для розміщення закладів релаксаційно-оздоровчого профілю (насамперед пансіонатів відпочинкового типу й курортів загального призначення) у випадку попереднього проведення необхідних відновно-адаптивних робіт.

Перспективним напрямом туристично-рекреаційного пристосування замків може стати розважально-анімаційний, пов'язаний із розвитком на базі пам'яток сезонних чи стаціонарних тематичних ігрових парків із різноманітними заходами розважального характеру (як приклад, стародавні стилізовані атракціони, рольові ігри, інсценізації замкового побуту та ін.). Окремо можна виділити можливість адаптації замкових споруд під шоу-музеї, у яких превалює принцип анімаційності, однак збережена повноцінна експозиційна демонстрація об'єкта з використанням інтерактивних елементів та шоу-програм.

На думку автора, найбільш рентабельним варіантом функціональної адаптації замків як туристично-рекреаційних та пізнавально-краєзнавчих об'єктів є створення системного музейно-відпочинкового комплексу, який поєднує всі вищеперераховані заклади та утворений такими складовими зонами:

- інформаційно-адміністративною, призначеною для загального управління діяльністю комплексу. Вона складається з приміщення адміністрації, сувенірної лавки чи кіоску, інформаційно-довідкового бюро та ін.;

- музейно-експозиційною, яка функціонує як музей, розміщений в одному (кількох) приміщеннях і призначена для демонстрації відвідувачам об'єкта як пам'ятки архітектури та представлена об'ємно-інформаційними матеріалами, що ілюструють історію побудови і розвитку та характеризують основні архітектурно-планувальні складники замку;

- готельно-ресторанною, утвореною взаємопов'язаними закладами розміщення і харчування, які містяться в колишніх господарських приміщеннях чи спеціальних новобудвах (з умовою обов'язкового дотримання історико-архітектурної автентичності) в межах регульованої забудови, а величина і ємність цих установ визначаються з урахуванням планувальної структури, розташування, екскурсійно-туристичних потоків, ресурсного потенціалу території та ін.;

- анімаційно-розважальною, яка об'єднує інженерно переобладнані та технічно оснащені приміщення і відкриті ділянки для відпочинку та розваг (басейн, сауна, SPA-центр, навчально-демонстраційні майстерні, тематичні атракціони й каруселі для дорослих та дітей, тир тощо);

- інфраструктурно-господарською, яка виконує функції обслуговування всього комплексу і складається з допоміжних приміщень (майстерень,

комор, підвалів, складів й ін.), авто-, мото- та велостоянок і гаражів, централізованих водо-, тепло-, енерго- або газових мереж, каналізаційної системи, дорожньо-стежкових комунікацій тощо.

Інноваційним підходом у напрямі утилітарного використання замків може стати адаптація приміщень під постійні чи сезонні показово-демонстраційні заклади анімаційно-етнографічного профілю, багато з яких діяли в часи активного функціонування замків, що, з одної сторони, сприяє реанімації та популяризації призабутих чи втрачених народних промислів і ремесел, а з іншого – перетворює замки в унікальні об'єкти видовищно-розважальної індустрії. Видова тематика стилізованих установ, в яких умільці-реконструктори відтворюють оригінальну робочу атмосферу та за автентичними технологіями виготовляють різноманітні товари-сувеніри, може бути надзвичайно широкою:

- майстерні стародавньої металообробки та виготовлення видів зброї – кузня (термічна обробка кольорових або чорних металів способом гарячого кування), ливарня (відливання металевих виробів через заповнення спеціальної ливарної форми розплавленою сировиною), бляхарня (продукування сувенірних речей з різновидів бляхи та жерсті), зброярня (виготовлення зразків стародавньої зброї – мечів, шабель, луків, стріл, списів, щитів, бойових сокир і т. п.);

- деревообробні майстерні – столярня (виготовлення дерев'яних предметів ужитково-побутового вжитку без використання цвяхів, за допомогою склеювання столярних з'єднань), бондарня (виробництво дерев'яних ємностей – бочок, діжок, барил, відер, цебер, корит та ін.);

- майстерні з обробки шкіри та виробництва шкіряних предметів – кушнірня (вичинка тваринної шкіри з хутром та пошиття з неї хутряних виробів), лимарня (виготовлення з вичиненої шкіри-сириці дрібних речей і деталей – кінської збруї, ременів, гаманців, рукавичок і т. д.), чоботарня (кустарне пошиття і ремонт взуття з вичиненої шкіри або іншої сировини);

- майстерні з виготовлення побутових виробів із глини, скла, воску чи інших матеріалів – гончарня (механічна обробка гончарної глини й продукування з неї керамічних виробів), гута (виготовлення скла та скляних виробів), воскобійня (добування воску з вощини), свічкаря (виробництво свічок);

- майстерні лісохімічних промислів – смолокурня (видобування смоли та дьогтю шляхом нагрівання деревини без доступу повітря), вуглярка (випалювання вугілля з різних видів деревини), поташня (виварювання з дерев'яного попелу поташу – вуглекислого калію);

- майстерні кустарної харчової промисловості – броварня (продукування пива шляхом ферментації), гуральня (виробництво спирту й горілки з цукристих та крохмалистих речовин), солеварня (виварювання з підземних соляних розсолів або морської води кухонної солі) тощо.

Вибір конкретного типу закладу в процесі підготовки пристосування замку залежить від етнокультурних особливостей території, потужності бази

сировинно-матеріальних ресурсів, наявності зацікавлених майстрів, а також архітектурно-будівельних та інженерно-технічних показників пам'ятки.

Одним із найбільш практикованих в Україні шляхів реінтеграції замкових споруд у сферу сучасного суспільно-культурного життя виступає функціональне переобладнання під об'єкти громадського призначення, залежно від соціальних вимог і тенденцій розвитку населених пунктів. Проте в цьому випадку адаптації пам'ятка замкового будівництва до критичного рівня втрачає історико-культурну та атрактивну цінності та, як наслідок, трансформується в естетично невиразну й візуально малопримітну архітектурно-будівельну конструкцію. Серед зазначених векторів пристосування найбільш лояльними до пам'ятки установами є: заклади сувенірного спрямування з тематичною прив'язкою до замку (відкриття архітектурно й стилістично адаптованих лавок, кіосків, магазинів чи крамниць), а також довідково-інформаційні, освітньо-наукові та бізнесово-ділові центри різних видів і типів.

У випадку вдосконалення українського пам'яткоохоронного законодавства, приведення до міжнародних вимог і розробки ефективних методико-регуляторних, фінансово-стимулюючих механізмів перспективним напрямком утилітарної ревіталізації замків може стати пристосування під об'єкти престижної житлової нерухомості за умови обов'язкового підписання довготривалих концесійних орендних договорів та проведення відновно-адаптивних заходів. А практично дієвим механізмом для реалізації вищезазначеного функціонально-технічного перепланування бачиться залучення до співпраці девелоперських компаній, які реалізують повний цикл реставраційно-адаптивних робіт, зокрема фінансування проекту та подальша реалізація відновленого об'єкта.

Використання замків для сучасних житлових потреб – дорогоцінний процес, однак у разі реалізації замкові приміщення можуть функціонувати як індивідуально-приватне житло, стилізоване під котеджі, особняки, резиденції тощо, або як багатоквартирні комплекси – альтернативи елітним замським поселенням.

Отже, реставраційно-адаптивне перетворення замкових пам'яток із пасивних архітектурних споруд на активні об'єкти туристично-рекреаційного чи соціально-культурного призначення за умови збереження архітектурної автентичності та ідентичності є одним із найефективніших способів збереження і сучасного використання. При цьому замки інтегруються двома основними шляхами: як атрактивні об'єкти з високим анімаційно-розважальним потенціалом (туристично-відпочинкові заклади або анімаційно-етнографічні майстерні) та як неатрактивні соціально-суспільні об'єкти громадського й приватного користування (освітньо-просвітницькі, навчально-виховні чи науково-дослідницькі установи культурно-дозвільного спрямування та засоби індивідуального або колективного житлового призначення). Водночас способи суспільно-туристичного пристосування замків ще маловивчені, потребують мультидисциплінарних досліджень, мають стати метою подальших наукових пошуків.

Джерела та література:

1. Анінко Н.П. Військово-історичний туризм в середньовічних замках та фортецях України // Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Сер. «Географія». – Вип. 744 – 745. – 2015. – С. 83 – 85.
2. Анінко Н.П. Середньовічні замки і фортеці. Рекреаційно-туристське використання // Краєзнавство, географія, туризм. – Вип. 2. – 2011. – С. 15 – 18.
3. Артїшевський А. Деякі аспекти збереження і використання пам'яток старовини // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини. – Вип. 4. – 2007. – С. 392 – 395.
4. Головка Г.Б., Коцелко Н.Б. Розвиток туристичної інфраструктури як чинник розвитку замкового туризму // Замковий туризм Тернопільської області: проблеми та перспективи розвитку: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 4 трав. 2012 р.). Тернопіль, 2012. – С. 108 – 112.
5. ДБН А.2.2–14–2016. Склад та зміст науково-проектної документації на реставрацію пам'яток архітектури та містобудування: офіц. вид.: введ. в дію з 1 липня 2017 р. Київ: Мінрегіон України, 2017. – 37 с.
6. Клименюк Т.М., Ковальчук О.І. Вибір оборонних пам'яток, території яких придатні для видовищної функції // Вісник нац. ун-ту «Львівська Політехніка». Сер. «Архітектура». – Вип. 728. – 2012. – С. 164 – 168.
7. Кляуба Я. Галицький замок. Проблеми збереження реставрації та рекреаційного використання // Збереження та використання культурної спадщини України: проблеми та перспективи : матер. Міжн. ювіл. наук. конф. (м. Галич, 4 – 6 лист. 2004 р.). Галич: Інформаційно-видавничий відділ Національного заповідника «Давній Галич», 2004. – С. 83 – 89.
8. Кокарева О.І., Храплива-Антошків Н.Л., Шпондарук В.В. Закордонний досвід використання замків у туристичній сфері // Замковий туризм Тернопільської області: проблеми та перспективи розвитку: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 4 трав. 2012 р.). Тернопіль, 2012. – С. 142 – 145.
9. Лесик О.В. Принципи реставрації пам'яток архітектури. Традиції та новаторство // Українська академія мистецтва. – Вип. 21. – 2013. – С. 97 – 103.
10. Лисий І.О. Проблематика етнотуристичного використання замків Івано-Франківської області // Карпатський край. – Вип. 1 (4). – 2014. – С. 117 – 123.
11. Лукомська З.В., Лукомська Г.В. Особливості пристосування цінних історичних палацових комплексів (на прикладі палацу Потоцьких XVII – XVIII ст. у Івано-Франківську) // Архітектурний вісник КНУБА. – Вип. 3. – 2014. – С. 45 – 55.
12. Лысый И.О. Пути туристической адаптации памятников замковой архитектуры Украины // World Science in 2016: Results: Proceedings of II International scientific conference (Morrisville, January 26, 2017). Morrisville: Lulu Press., 2017. Pp. 38 – 42.
13. Михайлишин Р. Пнівський замок (три вежі із семи) // Вісник Інституту «Укрзахідпроектреставрація». – Вип. 5. – 1996. – С. 128 – 131.
14. Науково-технічний архів Інституту «Укрзахідпроектреставрація» (далі – НТАІУЗІПР)¹. Спр. I – 10 – 13. Пам'ятка архітектури XVII ст. замок Чарторийських у смт Чернелиця Городенківського р-ну. Проект-пристосування замку під туристичний притулок. 13 арк.

¹ В архіві відсутні фонди та описи, справи мають тільки порядковий номер.

15. НТАІУЗІПР. Спр. I – 16 – 25/9573. Пам'ятка архітектури XVI ст. замок у с. Пнів Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл. Організація ремонтно-реставраційних робіт. 37 арк.
16. Піняжко Т. Реставрація та сучасне використання фортифікаційних об'єктів Галичини середини XIX століття // Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій: збірн. наук. праць за результатами 4-ої Міжнар. конф. мол. науковців (м. Львів, 30 – 31 трав. 2012 р.). Львів: Видавництво Львівської Політехніки, 2013. – С. 114 – 118.
17. Полутренко У. Б. Восстановление Раковецкого замка и включение его в туристическое пространство Западной Украины // Образование. Наука. Культура: матер. V Междунар. науч.-практ. конф., (г. Гжель (Россия), 22 ноября 2013 г.). Гжель: ГГХПИ, 2014. – С. 501 – 503.
18. Полутренко У.Б. Галицький замок: особливості впливу на планувальну структуру міста Галича та рекреаційний простір Прикарпаття // Містобудування та територіальне планування. – Вип. 49. – 2013. – С. 431 – 439.
19. Полутренко У.Б. Етнодизайн в архітектурній організації палацово-замкових комплексів Прикарпаття // Етнодизайн: Європейський вектор розвитку і національний контекст: матер. II Міжнар. конгресу (м. Полтава, 16 – 17 жовт. 2013 р.). Полтава, 2013. – С. 204 – 208.
20. Полутренко У.Б. Замок Черторыйских в Чернелице: перспективы восстановления и включения в рекреационно-туристическое пространство Западной Украины // Традиции и современное состояние культуры и искусств: матер. Международ. науч.-практ. конф., (г. Минск, 28 – 29 ноября 2013 г.). Минск, 2013. – С. 71 – 75.
21. Полутренко У.Б. Методи збереження та відновлення палацово-замкових комплексів Прикарпаття // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. – Вип. 37. – 2014. – С. 255 – 262.
22. Полутренко У.Б. Пнівський замок. Історія, сучасний стан та шляхи залучення до туристично-рекреаційного простору Прикарпаття // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті. – Вип. 6. – 2012. – С. 173 – 176.
23. Про схвалення Концепції Державної програми збереження та використання замків на 2006 – 2011 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.06.2005 № 182-р // Офіц. вісник України. – 2005. – № 23. – С. 1290 – 1291.
24. Романець В., Кугутяк М., Кочкін І. Дослідження Надвірнянського міського замку у 2009 р. // Карпати: людина, етнос, цивілізація. – Вип. 2. – 2010. – С. 186 – 196.
25. Рубан В. Таємниці Маріямпільського замку // Прикарпатська правда. – 2003. – 21 (13272). – С. 3, 8.
26. Федунків З.Б. Галицький замок // Пам'ятки України: історія та культура. – 2013. – № 6 (189). – С. 44 – 53.
27. Червінський А. І. Актуальні проблеми збереження та охорони пам'яток архітектури Івано-Франківщини // Наукові праці іст. ф-ту Запорізького нац. ун-ту. – Вип. 34. – 2012. – С. 48 – 53.
28. Lysi I. O. Die touristische Adaption der Schlösser in der Ukraine // Young Scholars Journal. 2017. – № 1. – P. 9 – 11.

© *Игорь ЛЫСЫЙ*

ОБЩЕСТВЕННО-ТУРИСТИЧЕСКАЯ РЕВИТАЛИЗАЦИЯ ЗАМКОВ ИВАНО-ФРАНКОВСКОЙ ОБЛАСТИ: ОПЫТ И ПЕРСПЕКТИВЫ

На основе учета природно-географических, историко-архитектурных, этнокультурных и инфраструктурных показателей локализации замков Ивано-Франковской области определены два основных пути адаптации памятников для современных потребностей: как аттрактивные объекты с высоким анимационно-развлекательным потенциалом (туристические заведения, этнографические мастерские) и как не аттрактивные социально-общественные объекты общегражданского и частного пользования (образовательно-просветительские, учебно-воспитательные или научно-исследовательские учреждения культурно-досугового направления и средства индивидуально-коллективного жилищного назначения).

Ключевые слова: замок, памятник замковой архитектуры, адаптация, приспособление.

© *Igor LYSYI*

THE PUBLIC AND TOURIST REVITALIZATION OF CASTLES IN IVANO-FRANKIVSK REGION: EXPERIENCE AND PERSPECTIVES

In this article were proposed ways of utilitarian adaptation for preserved castle complexes in Ivano-Frankivsk region on the base of using of innovative approach, which includes natural, geographical, historical, architectural, ethno-cultural and infrastructural features of monuments localization. There were identified two main directions: castles as attractive objects with high recreational and animation potential and castles as unattractive social and public objects for civil and private using. Castles as attractive objects include tourist and recreational establishments (themed hotels, tourist bases and shelters, holiday and vacation homes, campsites; themed restaurants, cafes, bars, buffets, snack bars, cafes, cafeterias; sanatoria, health-improving enterprises, resort hotels, boarding houses with treatment; thematic amusement parks, show museums, entertainment centers et al.) and animated ethnographic workshops (ancient metalworking and manufacturing of weapons as souvenirs; leather production process and leather goods manufacturing; woodworking; processing of clay, glass, wax etc.). Castles as unattractive social and public objects include educational and research institutions for cultural and leisure activities (souvenir shops, kiosks, and stores; educational, scientific, informational and business centers et al.) and objects of individual and collective accommodations (cottages, mansions, residences, multi-family complexes etc.).

Keywords: castle, monument of castle architecture, adaptation.